

УДК 347.734:336.743](477)

М. В. Старинський, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”

ПРИНЦИП ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН ТА ЙОГО ПРИРОДА

Стаття присвячена дослідженню принципу захисту національного інтересу та його природи. У процесі аргументації своєї позиції автор звертає увагу на такі поняття, як “нація” та “національний інтерес”, досліджує їх роль у розвитку держави та робить висновок про те, що в сучасних умовах розвитку нашого суспільства національні інтереси мають економічну природу. Також у статті проводиться аналіз чинних нормативних актів, в яких закріплені основні засади державної політики у сфері захисту національних інтересів.

Ключові слова: національний інтерес, нація, держава, національна безпека, економічний інтерес, принцип захисту національного інтересу.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку нашої держави все більш очевидним є питання вдосконалення правового регулювання суспільних відносин. Це, насамперед, пов'язано не стільки з соціально-політичними та економічними процесами, які проходять в нашій державі, скільки з намаганням нашої держави інтегруватись в одну з найбільш потужних міжнародних спільнот – Європейський Союз.

В цьому аспекті є очевидною одна досить важлива проблема, вирішення якої дасть можливість активно розвиватись Україні як незалежній та економічно могутній державі, і яку можна сформулювати як захист національного інтересу. При цьому слід звернути увагу на те, що на сьогодні особливої уваги вимагає питання захисту національного інтересу в тих сферах, які першими, не дивлячись на відсутність політичної інтеграції держави, вже відчувають на собі вплив

глобалізаційно-інтеграційних процесів. Такою сферою, на наш погляд, є сфера валютних відносин, що на тлі процесів глобалізації активно розвивається. Це призводить до необхідності перегляду механізмів правового регулювання відносин, а особливо їх фундаментальних засад – принципів правового регулювання та їх втілення на практиці.

Аналіз останніх досліджень. Питань, пов'язаних з дослідженням національного інтересу, його захистом торкались у свої роботах такі вчені, як: Р. Г. Абдулатіпов, О. Бауєр, Н. Н. Куняєв, П. А. Сорокін, Ентоні Д. Сміт, П. А. Оль, Р. А. Ромашов, Р. Шпрінгер та інші. Проте, як показує аналіз наукової літератури, питання, пов'язані з дослідженням принципу захисту національного інтересу при правовому регулюванні валютних відносин практично не досліджувались.

Враховуючи зазначене, **метою статті** є з'ясування сутності принципу захисту національного інтересу, а **завданням** –

визначення його ролі в правовому регулюванні валютних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Повнота досягнення поставленої мети, а саме з'ясування змісту та суті принципу захисту національного інтересу при правовому регулюванні валютних відносин вимагає звернути увагу на три суттєві моменти: 1) визначення змісту та суті суб'єкта, інтерес якого має захищатись (нація); 2) визначення поняття “національні інтереси”; 3) природу інтересу, що захищається при регулюванні валютних відносин.

Виходячи з етимології терміна “національні інтереси”, суб'єктом, інтерес якого при правовому регулюванні валютних відносин має захищатись, є нація. Як показує аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню питань функціонування націй [1, 2, 5, 8, 10, 11, 14, 15] як суб'єктів суспільних відносин, проблема розуміння суті поняття “нація” тісно пов'язана з проблемою співвідношення понять “нація”, “народ”, “державна”. При цьому слід звернути увагу на те, що дослідження сутності нації як суб'єкта почалося лише нещодавно. В цьому аспекті варто згадати роботи В. П. Даневського, який, досліджуючи правовий аспект національного питання, підкреслив, що “чітко відділяти поняття народу від поняття про націю стали лише нещодавно, тому, характеризуючи і аналізуючи зміст документів і декларацій більш віддалених епох, в яких ідея національності тільки зароджувалась, варто завжди звертати увагу на сам їх зміст, оскільки тільки він відповідає ідеї національності, не акцентуючи увагу на використанні термінів “народ” та “нація” [6, с. 261]. М. Бердяєв у своїх роботах зазначав, що “нація, переважно, є категорією історичною, конкретно-історичною, а не абстрактно соціологічною” [4, с. 549]. К. Реннер звертав увагу на те, що “нація є не тільки фактичне, соціологічне явище, вона в той же час є і правовим явищем” [15, с. 77]. У сучасній науці нація традиційно розглядається як категорія соціальна і разом з тим політико-правова [10, с. 6].

Здійснивши ґрунтовне дослідження нації та її правосуб'єктності, П. А. Оль та Р. А. Ромашов дійшли висновку про те, що на сучасному етапі розвитку політико-правової науки існують три вихідні моделі нації: расово-антропологічна, етатистська, етнокультурна. В кожній з цих теоретико-правових моделей як основна розглядається одна з трьох ознак: біологічна (расово-антропологічна модель), політико-

правова (етатистська) та спільність культури (етнокультурна) [10, с. 37–38].

В сучасних умовах особливе місце серед теоретико-правових моделей нації займає етносоціальна модель, яка є певним симбіозом етнокультурної та етатичної моделі [5, с. 129]. Відповідно до зазначеної моделі нацією вважають складне соціальне явище, що характеризується нерозривною сукупністю основних ознак. Найбільш яскравим представником, що відстоює зазначену модель нації, є П. А. Сорокін, на думку якого, немає нації як єдиного соціального елемента. Вона “є багатозв'язною (багатофункціональною), солідарною, організованою, напівзакритою соціальною групою, яка, принаймні, хоча б частково усвідомлює факт свого існування та єдності [13, с. 248]”. Нація, на думку вченого, складається з індивідів, які: є громадянами однієї держави; мають спільну чи схожу мову та спільну сукупність культурних цінностей, що походять зі спільної минулої історії; займають спільну територію, на якій жили вони та живуть їх предки [13, с. 247–248]. Разом з тим в іншій своїй роботі вчений вказує, що нація є соціальною системою, що відмінна як від держави, так і від етнічних (мовних) та суто територіальних груп [12, с. 466].

Аналіз зазначених підходів до розуміння нації як соціокультурного та політико-правового явища, в аспекті нашого дослідження, дає можливість констатувати, що етносоціальний підхід до сприйняття нації, особливо при її відділенні від держави, вимагає певних коректив та уточнень, оскільки не дає можливості чітко окреслити сутність нації – суб'єкта та її зв'язку з державою.

Так, на нашу думку, розвиток нації як соціокультурного та політико-правового явища в сучасних умовах практично неможливий без участі в цьому процесі держави. Це можна пояснити тим, що кожен суб'єкт, який існує, здійснює певну діяльність, задовольняючи свої потреби, використовує при цьому, якщо це є необхідним, практично будь-які засоби, інколи навіть виходячи за рамки загальноприйнятого в суспільстві. Враховуючи це, є цілком логічним припустити, що між нацією та державою є зв'язок. Цей зв'язок можна охарактеризувати як симбіоз. Як свідчить історія, практично завжди головною метою будь-якої нації (національної групи) було створення для свого розвитку власної національної держави. В процесі історичної еволюції нація створює державу як інструмент реалізації своєї мети (власний

розвиток) та підтримує її функціонування, а держава забезпечує реалізацію інтересів нації як суб'єкта, яким вона створена.

Таке сприйняття нації та ролі держави в її розвитку дає можливість пояснити необхідність активної поведінки держави на ниві захисту та розвитку власної (титульної) нації. При цьому націю варто сприймати як територіально обмежену і компактно спільноту з єдиним кодексом законів і однаковими правовими інститутами, масовою участю в політичному житті, масовою публічною культурою, колективною незалежністю і державністю, членством у міжнародному товаристві націй та ідеологією націоналізму як її легітимацією, а не джерелом її творчого натхнення [7, с. 189].

Сприйняття нації як спільноти з єдиними правилами співжиття на певній території дає можливість усвідомити зміст та суть її існування, що виражаються в задоволенні потреб нації.

Як показує аналіз практики функціонування (існування) будь-якого суб'єкта, в тому числі і нації, потреби виражають практичний зв'язок суб'єкта з дійсністю. Цей зв'язок уявляється у вигляді залежності суб'єкта від об'єктивних умов їх існування, а самі потреби – у вигляді стану відсутності певних умов чи об'єктів для нормального функціонування чи розвитку. Потреби стають каталізатором для діяльності суб'єкта тільки тоді, коли вони усвідомлюються суб'єктом та є констатація факту їх відсутності. В цьому аспекті варто погодитись з М. М. Куняєвим, який вказував, що будь-яка суспільна потреба має подвійну природу: вона виражається, по-перше, в залежності суб'єкта від об'єктів, явищ та умов, в яких він зазнає потреби, по-друге – в прагненні до об'єктів, до зміни чи збереження умов існування [8, с. 77].

Потреби є тією основою, на базі якої формуються інтереси. При цьому інтереси виражають відношення суб'єкта до явищ соціального середовища, заволодіння якими має важливе значення для задоволення потреб. При цьому інтереси направлені на зміну об'єктів соціального середовища, на усунення перешкод у забезпеченні потреб суб'єкта. Формування інтересу є процес усвідомлення суб'єктом своїх потреб в контексті існуючих умов та наявних можливостей їх задоволення. В таких умовах інтерес конкретизується як позиція суб'єкта по відношенню до інших суб'єктів та середовища існування. Інтереси є спонукуючою силою та причиною діяльності (активності) суб'єкта. Таким чином, інтерес являє собою зміст тих

прагнень, на задоволення яких направлена діяльність суб'єкта, тобто сукупність тих об'єктів, цілей та задач діяльності, що заволодівають свідомістю суб'єкта діяльності.

Таке сприйняття потреб та інтересів може застосовуватись не лише по відношенню до індивідуального суб'єкта, а й по відношенню до колективних суб'єктів, якими є держава та нація. В цьому аспекті для позначення таких інтересів використовується термін “національні інтереси”. І в такому контексті термін “нація” вживається не тільки як стійка спільнота людей, що виникла на базі родинних принципів існування, а й як спільнота людей, яка проживає в межах певної держави.

В науковій літературі вказується, що поняття “національні інтереси” є багатозначним та багатоплановим. Так, з точки зору суспільної безпеки, національними інтересами визнається вся сукупність життєво важливих інтересів суб'єктів безпеки (особи, суспільства, держави), що виражають потреби країни в існуванні та прогресивному розвитку. При цьому, як зазначають дослідники, національні інтереси являють собою першопричину політичних дій, що об'єктивуються в економічних, політичних та військових доктринах, різного роду концепціях, програмах розвитку та інше [3, с. 512].

У соціології під національними інтересами розуміють категорію, що відображає міру самосвідомості і самовираження народу та характеризує суспільну єдність, певний політичний принцип та соціальне відчуття. Національні інтереси розглядаються як активний фактор об'єднання народів, конфесій та громадян, що забезпечує духовну єдність і який допомагає розвитку інтелектуального і морального потенціалу нації. В цьому контексті національні інтереси виступають як продукт усвідомлення та осмислення історії, дійсного стану та перспективних цілей розвитку нації.

В той же час на рівні державної політики національні інтереси в соціології трактуються як важливий державний ресурс, дієвий фактор модернізації, умова для рішення зовнішньополітичних завдань і проблем розвитку держави як суб'єкта світової історії [8, с. 78–79].

Переходячи до юридичного аспекта досліджуваного нами питання, слід зазначити, що аналізуючи юридичну літературу, в якій висвітлюються питання інтересу, можна дійти цілком логічного висновку про те, що юридичною наукою досліджувались в

основному публічні та приватні інтереси (в тому числі і з позиції їх відображення в законодавстві) та механізми правового захисту законних інтересів. В той же час питанням національних інтересів в юридичній науці почали приділяти увагу лише недавно.

У сучасній юридичній науці існують різні точки зору на поняття “національний інтерес”. Але, не дивлячись на це, переважна більшість дослідників даного питання погоджуються з тим, що національний інтерес складається з двох компонентів: інтересів громадян та інтересів держави, причому ці інтереси, враховуючи симбіотичний зв'язок держави та нації, взаємообумовлені та взаємопов'язані: вони не протилежні, а доповнюють один одного. В той же час у даних визначеннях національний інтерес інтерпретується в різних контекстах. В одному випадку на перший план виходять інтереси держави, в іншому – інтереси народу, але при цьому як у першому, так і в другому випадку в зазначених підходах є спільне, яке виражається у вказівці, що національні інтереси є первинним фактором розвитку держави і являють собою першопричину діяльності держави із вирішення поставлених завдань.

Правове закріплення поняття “національні інтереси” в Україні з'явилося із прийняттям Закону України “Про основи національної безпеки України”, який був прийнятий у 2003 році. Відповідно до цього закону національними інтересами визнаються життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Аналіз зазначеного визначення дає можливість говорити про те, що в ньому відображений інтегративний підхід до сприйняття категорії “національні інтереси”. Такий висновок можна зробити спираючись на те, що в ньому не тільки вказується на суб'єкта інтересу, а й зазначається, що національним інтересом є визначальні потреби суспільства і держави в сукупності як в матеріальному, так і в інтелектуальному та духовному плані.

Досліджуючи сутність принципу захисту національного інтересу при правовому регулюванні валютних відносин, слід вказати на те, що за своєю природою інтерес, який має захищатись, є економічним. Такий висновок можна зробити, базуючись на дослідженні сутності валютних відносин, які врегульовуються правом. Враховуючи це, при

характеристиці принципу захисту національного інтересу при регулюванні валютних відносин ми цілком справедливо будемо говорити про захист економічного інтересу нації, а якщо зважимо на симбіотичний зв'язок нації та держави, то – про національні економічні інтереси держави.

Досліджуючи наукову літературу, присвячену висвітленню питань економічних інтересів держави, можна дійти висновку, що під економічними інтересами держави слід розуміти об'єктивні мотиви дії державно-організованого суспільства у сфері суспільно-економічних відносин, що зумовлені матеріальною зацікавленістю у певній економічній діяльності та місцем даного суб'єкта в економічній системі суспільства [9, с. 196]. Спираючись на зазначене визначення, в рамках нашого дослідження, ми будемо говорити про *національні економічні інтереси держави у сфері валютних відносин*, під якими, на нашу думку, варто розуміти об'єктивні мотиви дій державно-організованого суспільства у сфері валютних відносин, що зумовлені матеріальною зацікавленістю у розвитку та вдосконаленні діяльності, пов'язаної з обігом валюти та валютних цінностей на території держави.

Беручи за основу вищевказане визначення, відмітимо, що на рівні законодавства (в деяких державах, включаючи і Україну, це закріплюється у відповідних законах) об'єктивні умови дій державно-організованого суспільства розглядаються як пріоритети національних інтересів. В Україні Закон України “Про основи національної безпеки України” визначає основні засади державної політики, яка має бути спрямована на захист національних інтересів. Також цей закон визначає перелік дій (обставин), що є загрозами національним інтересам та національній безпеці. Цей перелік є важливим для подальшого нашого дослідження, оскільки дає можливість окреслити коло суспільних відносин, які об'єктивно потребують врегулювання та при врегулюванні яких має бути використаний принцип захисту національних економічних інтересів.

Враховуючи предмет нашого дослідження, звертаємо увагу на ст. 7 Закону України “Про основи національної безпеки України”, відповідно до якої на сучасному етапі розвитку України основними та потенційними загрозами національним інтересам та національній безпеці у сфері економіки є:

- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави;

- відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам;
- зростання кредитних ризиків;
- небезпечно для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- “тінізація” національної економіки.

Враховуючи вказані загрози, законодавець визначив пріоритети національних інтересів у сфері економіки, яким є створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя та добробуту населення.

Для реалізації зазначених пріоритетів законодавець у ст. 8 Закону України “Про основи національної безпеки України” закріпив основні напрями державної політики в економічній сфері, до яких, серед всіх інших, відніс:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- подолання “тінізації” економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відтоку капіталів за кордон;
- зменшення позабанківського обігу грошової маси.

Реалізація закріплених у законі напрямків державної політики в економічній сфері потребує від держави використання ряду засобів державного регулювання, провідним з яких є видання нормативно-правових актів, за допомогою яких здійснюється регулювання відносин в економічній сфері взагалі, та у сфері валютних відносин зокрема. Для успішного розвитку та подолання загроз національним економічним інтересам при розробці нормативно-правових актів має враховуватись принцип захисту національних інтересів.

Цей принцип проявляється в тому, що кожен нормативно-правовий акт, який врегульовує тим чи іншим чином валютні відносини, має бути направлений на забезпечення умов для сталого економічного зростання і підвищення конкурентоспроможності національної економіки, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відтоку капіталу за кордон. Для цього розробники такого нормативно-правового акта мають враховувати особливості становлення та розвитку національної моделі економіки та запроваджувати адекватні механізми регулювання, які відповідають стану розвитку валютних відносин. Жодним чином не можна використовувати ті механізми, які не відповідають розвитку суспільства та не сприймаються суб’єктами валютних відносин як адекватні чи сприймаються як дискримінаційні.

Таким чином, як бачимо, принцип захисту національного інтересу при правовому регулюванні валютних відносин має чітко виражену економічну природу. І беручи його за основу, законодавець має можливість не лише створити прийнятну для України модель функціонування валютного ринку, а й розвивати і вдосконалювати її, збільшуючи інтенсивність розвитку національної економіки та наближуючи соціально-політичний та економічний рівень України до світових стандартів.

Список літератури

1. Абдулатипов Р. Г. Человек. Нация. Общество / Р. Г. Абдулатипов. – М., 1991.
- Бауэр О. Национальный вопрос и социал-демократия. Ч. 1 / О. Бауэр. – СПб., 1909.
- Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Информационная безопасность. – М. : МГФ “Знание”, ГЭИТИ, 2005. – С. 512.
- Бердяев Н. Судьба России: Соч. В 2 т. Т. 2. М., 1998. – С. 549.
- Государство, общество, личность: проблемы совместимости / Под общ. ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник. – М. : Юристъ, 2005.
- Даневский В. П. Система политического равновесия и легитимизма и начало национальности в их взаимной связи / В. П. Даневский. – СПб., 1882. – С. 261.
- Ентоні Д. Сміт. Культурні основи нації. Ієрархія, заповіт і республіка / Д. Ентоні. – К. : Темпора, 2009. – С. 189 (312 с.).
- Куняев Н. Н. Обеспечение национальных интересов Российской Федерации в информационной сфере: правовой аспект : монография / Н. Н. Куняев. – М. : Юрлитинформ, 2012.
- Лошихін О. М. Економічна функція сучасної держави. Теоретико-правові аспекти : монографія / О. М. Лошихін. – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2008. – С. 196 (368 с.).
- Оль П. А. Нация (генезис понятия и вопросы правосубъектности) / П. А. Оль, Р. А. Ромашов. – СПб. : Издательство Юридического института (Санкт-Петербург). – 2002. – С. 37–38.
- Садыков М. Б. Единство интернациональных и национальных интересов в Советском многонациональном государстве: теоретико-методологические проблемы / М. Б. Садыков. – Казань, 1975.
- Сорокин П. А. Основные черты русской нации в двадцатом столетии / П. А. Сорокин // О России и русской философской культуре. – М., 1990. – С. 466.
- Сорокин П. А. Человек. Нация. Общество / П. А. Сорокин. – М., 1990. – С. 248.
- Тузмухамедов Р. А. Национальный суверенитет / Р. А. Тузмухамедов. – М., 1963.
- Шпрингер Р. Национальная проблема (борьба национальностей в Австрии) / Р. Шпрингер. – СПб., 1909.

Отримано 17.10.2013

Аннотация

Статья посвящена исследованию принципа защиты национального интереса и его природы. В ней, в процессе аргументации своей позиции, автор обращает внимание на такие понятия, как “нация” и “национальный интерес”, исследует их роль в развитии государства и делает вывод о том, что в современных условиях развития нашего общества национальные интересы имеют экономическую природу. Также в статье приводится анализ действующего законодательства, которое регулирует основные начала государственной политики в сфере защиты национальных интересов.

Summary

This article is concerned with the research of national interest protection concept and its nature. In it, in the process of argumentation of own position, the author draws attention to such concepts, as “nation” and “national interest”, investigates their role in the national development and draws conclusions that national interests have economic nature under current conditions of our society development. Normative acts in effect, in which basic principles of state policy are enshrined in the sphere of national interests’ defense, have been also analyzed in the article.

Старинський, М. В. Принцип захисту національного інтересу в правовому регулюванні валютних відносин та його природа / М. В. Старинський // Правовий вісник УАБС. – 2013. – № 2(9). – С. 48–53.